

Náměty aktivit pro rozvoj schopností a dovedností u dětí ve věku 3 až 4 roky

Motorika, grafomotorika, kresba

U dětí **podporujeme tělesné aktivity**, jako je chůze, běh, skákání, seskakování, lezení, přelézání, podlézání, kutálení míčem, chytání, házení, udržování rovnováhy při chůzi po méně rovném terénu, přes širší lavičku, chůze po schodech, jízda na tříkolce. Při běhu by po třetím roce dítě mělo mít zřetelnou odrazovou fázi. Pokud má dítě v těchto činnostech potíže, jeho obratnost se výrazně odlišuje od vrstevníků, je nejisté nebo bojácné, potom je potřebné umožnit mu dostatek pohybu, možností spontánního běhání venku, překonávání překážek, her s ostatními dětmi, dodávat mu odvahu, povzbuzovat jej. Tyto spontánní pohybové aktivity je vhodné doplnit o cvičení v tělocvičně, např. cvičením rodičů s dětmi, zařazením rytmických cvičení. Pokud má dítě v pohyblivosti i nadále výraznější potíže, je na místě konzultace s odborníkem (rehabilitačním pracovníkem, lékařem) a zahájení odpovídajících cvičení, rehabilitačního tělocviku.

Rozvoji jemné motoriky napomáhají každodenní činnosti, sebeobsluha, manipulační hry, tvořivé a rukodělné činnosti:

- práce se stavebnicemi, kostkami, skládkami, puzzlemi, mozaikami, zasouvání kolíčků do otvorů – nejdříve používáme mozaiky s většími korálky
- společenské hry – pexesa, domina, lota
- hra s pískem
- rukodělné činnosti – navlékání korálků, provlékání šňůrek otvory nejrůznějších tvarů, vytrhávání z papíru, lepení, mačkání papíru – výroba větších i malých koulí, obtiskování, modelování, šroubování šroubovákem, řezání pilou, zatlukání kladívkem, šroubování maticky
- malování – nejdříve můžeme použít prstových barev, přecházet na vodové a temperové barvy, vytvářet barevné kompozice
- stříhání – zpočátku pouze přestřížení proužku papíru, ustřížení rohu, postupně přecházíme na přestřížení delší plochy. Můžeme stříhat po čáře i bez naznačené linie, vystřihávat obrázky z časopisů, obrázky, které si dítě samostatně nakreslilo apod. V tomto věku jsou to však začátky stříhání, nelze vyžadovat přesnost vystřížení v naznačené linii.
- obtiskování ruky, prstů do tácu s moukou, krupicí, pískem; do těchto materiálů můžeme zkoušet s dítětem i kreslit, nacvičovat vedení čar
- rozvíjení hmatu – dotýkání se předmětů z různých materiálů, poznávání materiálů hmatem. Můžeme využít misek s luštěninami, těstovinami, obilím, kamínky, korálky, knoflíky, krupicí, moukou, pískem...
- poznávání předmětů pouze hmatem – nejdříve dítěti osahání předmětu ukážeme, umožníme mu osahání prsty, povíme si o charakteristických rysech předmětu, propojujeme viděný a hmatový vjem. Až poté předmět zakryjeme a dítě poznává hmatem. Můžeme si vytvářet „hmatové sáčky“ nebo „hmatové krabice“, které mají pouze otvory pro ruce a předměty dobře zakryjí; zpočátku vkládáme výrazně rozdílné předměty
- každodenní činnosti – rozsvěcování a zhasínání světla, otevírání a zavírání dveří, zamykání, listování v knize, šroubování uzávěrů lahví
- sebeobsluha, hygiena – čištění zubů, česání, oblékání – zkoušet s dopomocí zapínání zipů, knoflíků

Tyto činnosti většinou nerozvíjejí pouze jemnou motoriku. Zároveň se rozvíjí celá řada dalších schopností: vizuomotorická koordinace, zrakové vnímání, prostorová orientace, koncentrace pozornosti, estetické vnímání a další.

Kreslení – většina dětí po třetím roce začíná přecházet z čáranic k záměrně vedeným kresbám, nejčastěji jsou to lidské postavy, v tomto období tzv. hlavonožci. Dítěti vytváříme dostatek prostoru ke kreslení – větší formáty papíru, vhodné sezení přiměřené velikosti dítěte.

Dítě do věku čtyř let není nutné a ani vhodné záměrně vést ke grafomotorickým cvičením. Spíše mu vytvářet prostor a možnosti ke kreslení, zaměřit se na rozvoj hrubé motoriky (především přiměřené množství spontánního pohybu), dát dostatek podnětů z oblasti jemné motoriky. Listy s grafomotorickými cvičeními poskytnout po třetím roce v případě zájmu dítěte. Tyto listy musí obsahovat pro dítě přitažlivou motivaci a především odpovídat jeho věku svou náročností. Zpočátku by měly obsahovat zejména rovné čáry, kruhy, v případě jejich zvládnutí mohou přibývat další prvky. Můžeme použít pracovní sešit *Mezi námi pastelkami* (Bednářová, 2005).

Děti, které v tomto věku nevyhledávají kreslení, není vhodné k této činnosti nutit, spíše napomáháme především vytvářením dostateku příležitostí ke kreslení. Pokud tyto děti mají sníženou koordinaci pohybu (v chůzi, běhu, při hrách), doporučujeme rozvíjet nejdříve hrubou motoriku. Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů. Pokud se dítěti kreslení nedaří, je hrubá motorika první oblastí, na kterou je dobré se zaměřit. Dále se zaměříme na rozvíjení jemné koordinace ruky, činnosti podporující obratnost jemné motoriky.

U velké části dětí je zřetelná laterální ruce. Mnohé děti však ruce ještě po třetím roce při manipulaci s předměty i při kreslení střídají. Střídání rukou je v tomto období přirozený jev, necháme na dítěti, kterou ruku bude používat.

U dětí, které již kreslí častěji, sledujeme, vytváříme a podporujeme správné pracovní návyky. Pokud není navozen správný úchop, je zapotřebí s jeho navozením pomoci. Případná fixace chybných úchopů se později špatně odvyká a mnohdy výrazně negativně ovlivňuje výkony dítěte snižením grafomotorické obratnosti.

Zrakové vnímání

Tříleté dítě by mělo být schopno **přiřadit** k sobě **stejně barvy**, vyhledat předmět ve stejné barvě jako je vzor. V tomto věku se soustředíme na barvy žlutou, červenou, modrou, zelenou, hnědou, černou, bez rozlišování odstínů. Na rozlišování a přiřazování barev se zaměřujeme především při hrách a při každodenních činnostech, např. při navlékání korálek dítě necháme vyhledat stejný korálek, při hře s kostkami můžeme vyhledávat všechny modré kostky apod. Dítěti barvu často pojmenováváme: Teď navlékáme žlutý korálek... To je modrá kostka... Jen co přejede červené auto, budeme přecházet... Pojmenováváním barvy pomáháme dítěti spojit a upevnit si barvu a její název.

Obtížnějším úkolem je na pokyn **ukázat požadovanou základní barvu**. Zvládnutí tohoto úkolu odpovídá přibližně věku 3,5 roku. Oproti přiřazování je to úkol náročnější. Předpokládá pasivní znalost barev. Dítě již ví, že každá barva má své pojmenování, po pojmenování barvu dokáže na předmětech vyhledat. Avšak ještě většinou barvy samo aktivně nepojmenovává. **Samostatně pojmenovat základní barvy** by dítě mělo zvládnout ve čtyřech letech.

Odlišení figury a pozadí se dítě učí od kojeneckého věku. Při pozorování předmětů koncentruje pozornost na objekt, který ho právě v té chvíli zaujal, odlišuje jej od pozadí. Okolo druhého roku většina dětí ráda prohlíží obrázkové knihy, zpravidla leporela s jednoduššími obrázky. Čím je obrázek složitější a obsahuje více prvků, tím je orientace v něm pro malé dítě složitější – jedním z důvodů je i pozvolně se rozvíjející odlišení figury a pozadí. Při přemíře podnětů může být dítě zmateno, neumí zafixovat jednotlivé objekty, které mu mohou splývat. Obdobou může být přemíra hraček i výzdoby prostředí, ve kterém dítě žije.

Vhodné činnosti zaměřené na odlišení figury a pozadí ve věku 3 až 4 roky:

- prohlížení obrázkových knížek, vyhledávání a pojmenování jednotlivých objektů
- vyhledávání objektů podle obrázku – symbolu, tak jako např. u přílohy Z7
- vyhledávání částečně ukrytých objektů v obrázcích

V oblasti **zrakového rozlišování** (optické diferenciacce) po třetím roce (u výrazně odlišných prvků i dříve) rozliší předmět jiné barvy, jiné velikosti, výrazně odlišného tvaru, druhu. Nerozlišuje však

Kreslení – většina dětí po třetím roce začíná přecházet z čaranic k záměrně vedeným kresbám, nejčastěji jsou to lidské postavy, v tomto období tzv. hlavonožci. Dítěti vytváříme dostatek prostoru ke kreslení – větší formáty papíru, vhodné sezení přiměřené velikosti dítěte.

Dítě do věku čtyř let není nutné a ani vhodné záměrně vést ke grafomotorickým cvičením. Spíše mu vytvářet prostor a možnosti ke kreslení, zaměřit se na rozvoj hrubé motoriky (především přiměřené množství spontánního pohybu), dát dostatek podnětů z oblasti jemné motoriky. Listy s grafomotorickými cvičeními poskytnout po třetím roce v případech zájmu dítěte. Tyto listy musí obsahovat pro dítě přitažlivou motivaci a především odpovídat jeho věku svou náročností. Zpočátku by měly obsahovat zejména rovné čáry, kruhy, v případě jejich zvládnutí mohou přibývat další prvky. Můžeme použít pracovní sešit *Mezi námi pastelkami* (Bednářová, 2005).

Děti, které v tomto věku nevyhledávají kreslení, není vhodné k této činnosti nutit, spíše napomáháme především vytvářením dostateku příležitostí ke kreslení. Pokud tyto děti mají sníženou koordinaci pohybu (v chůzi, běhu, při hrách), doporučujeme rozvíjet nejdříve hrubou motoriku. Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů. Pokud se dítěti kreslení nedaří, je hrubá motorika první oblastí, na kterou je dobré se zaměřit. Dále se zaměříme na rozvíjení jemné koordinace ruky, činnosti podporující obratnost jemné motoriky.

U velké části dětí je zřetelná laterální ruka. Mnohé děti však ruce ještě po třetím roce při manipulaci s předměty i při kreslení střídají. Střídání rukou je v tomto období přirozený jev, necháme na dítěti, kterou ruku bude používat.

U dětí, které již kreslí častěji, sledujeme, vytváříme a podporujeme správné pracovní návyky. Pokud není navozen správný úchop, je zapotřebí s jeho navozením pomoci. Případná fixace chybných úchopů se později špatně odvyká a mnohdy výrazně negativně ovlivňuje výkony dítěte snižením grafomotorické obratnosti.

Zrakové vnímání

Tříleté dítě by mělo být schopno **přiřadit** k sobě **stejně barvy**, vyhledat předmět ve stejné barvě jako je vzor. V tomto věku se soustředíme na barvy žlutou, červenou, modrou, zelenou, hnědou, černou, bez rozlišování odstínů. Na rozlišování a přiřazování barev se zaměřujeme především při hrách a při každodenních činnostech, např. při navlékání korálek dítě necháme vyhledat stejný korálek, při hře s kostkami můžeme vyhledávat všechny modré kostky apod. Dítěti barvu často pojmenováváme: Teď navlékáme žlutý korálek... To je modrá kostka... Jen co přejede červené auto, budeme přecházet... Pojmenováváním barvy pomáháme dítěti spojit a upevnit si barvu a její název.

Obtížnějším úkolem je na pokyn **ukázat požadovanou základní barvu**. Zvládnutí tohoto úkolu odpovídá přibližně věku 3,5 roku. Oproti přiřazování je to úkol náročnější. Předpokládá pasivní znalost barev. Dítě již ví, že každá barva má své pojmenování, po pojmenování barvu dokáže na předmětech vyhledat. Avšak ještě většinou barvy samo aktivně nepojmenovává. **Samostatně pojmenovat základní barvy** by dítě mělo zvládnout ve čtyřech letech.

Odlišení figury a pozadí se dítě učí od kojeneckého věku. Při pozorování předmětů koncentruje pozornost na objekt, který ho právě v té chvíli zaujal, odlišuje jej od pozadí. Okolo druhého roku většina dětí ráda prohlíží obrázkové knihy, zpravidla leporela s jednoduššími obrázky. Čím je obrázek složitější a obsahuje více prvků, tím je orientace v něm pro malé dítě složitější – jedním z důvodů je i pozvolně se rozvíjející odlišení figury a pozadí. Při přemíře podnětů může být dítě zmateno, neumí zafixovat jednotlivé objekty, které mu mohou splývat. Obdobou může být přemíra hraček i výzdoby prostředí, ve kterém dítě žije.

Vhodné činnosti zaměřené na odlišení figury a pozadí ve věku 3 až 4 roky:

- prohlížení obrázkových knížek, vyhledávání a pojmenování jednotlivých objektů
- vyhledávání objektů podle obrázku – symbolu, tak jako např. u přílohy Z7
- vyhledávání částečně ukrytých objektů v obrázcích

V oblasti **zrakového rozlišování** (optické diferenciací) po třetím roce (u výrazně odlišných prvků i dříve) rozliší předmět jiné barvy, jiné velikosti, výrazně odlišného tvaru, druhu. Nerozlišuje však

předměty liší se detailem nebo polohou. Vnímání je zaměřeno na celek, ne na jeho části. V popředí zájmu dítěte stojí vlastnost předmětu, která jej více zaujme. Často je to na prvním místě barva nebo vlastnost, se kterou jsou pro dítě spojeny příjemné či nepříjemné pocity, zážitky, např. dítě zaujme velikost lžátka, které má rádo, avšak nezajímá je velikost čepice, trička apod. K charakteristickým činnostem tohoto věku v oblasti zrakového rozlišování patří přiřazování (vyhledání druhého shodného předmětu, vytváření skupin shodných předmětů).

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj zrakového rozlišování ve věku 3 až 4 roky:

- prohlížení obrázkových knížek, pojmenovávání obrázků
- vyhledávání daného prvku v obrázku
- při navlékání korálků hledáme dva shodné korálky – barvou, tvarem, velikostí
- při práci se stavebnicemi hledáme dva shodné díly, všechny shodné kostky
- při práci se stavebnicemi, kostkami ve skupině shodných dílů můžeme vyhledávat jeden odlišný, který do skupiny nepatří
- vkládání tvarů do shodných otvorů
- vyhledávání dvou, popř. více prvků v obrázku (Kde jsou domečky? Najdeme všechny kočky...) – k tomuto účelu musíme používat obrázky, kde je více prvků shodných
- vyhledávání stejných dvojic – lze využít obrázků pexesa. Dítě však nemá obrázky otočeny rubem nahoru, ale lícem, a stejné obrázky dává do dvojice. K práci zadáváme nižší počet dvojic, zpočátku maximálně tři až čtyři.
- loto – dítě vyhledává a přikládá obrázky na šablonu
- můžeme pracovat i s pracovními listy, avšak převahu činností v tomto věku směřujeme k manipulaci s konkrétními, každodenními předměty, doplňujeme obrázky z dětských knížek. Pracovní listy volíme spíše okrajově. Pokud listy zvolíme, vybereme jenom ty nejjednodušší – vyhledat jeden výrazně odlišný předmět v řadě obrázků.

Uvědomování si **části a celku viděných** objektů (zraková analýza a syntéza) se v tomto věku pozvolna rozvíjí. Dítě však již dobře pozná, pokud jeho oblíbené hračky některá část chybí. Při práci se stavebnicemi dokáže z několika částí sestavit celek. Většina dětí dokáže sestavit obrázek z několika částí. Nejprve je to obrázek pouze ze dvou částí, rozdělený na poloviny. Avšak i u takto zdánlivě jednoduchého úkolu musíme mít na mysli různé stupně obtížnosti. Nejprve dítě necháme obě poloviny přikládat na předlohu. Obtížnější varianta je složit obrázek vedle předlohy. Později předlohu můžeme pouze ukázat, zakrýt a dítě samo obrázek složí. Nejobtížnější variantou je složit dříve neznámý obrázek bez předlohy. Dítě si musí uvědomit, čeho by viděné části mohly být součástí, a musí dokázat tyto části k sobě dobře prostorově umístit. Pokud má dítě potíže s uvědomováním si částí a celků, nevyhledává skládky, je vhodné začít nejdříve nejjednodušší variantou: dvě pravidelné části přikládat na podklad – vzor. Až později bude pracovat s nestejně velkými částmi, počet částí přidávat a postupně pracovat vedle předlohy.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj zrakového uvědomování si částí a celku ve věku 3 až 4 roky:

- práce se stavebnicemi a kostkami
- skládky – lze např. použít obrázky na dřevěném podkladě, které jsou rozděleny na poloviny
- skládky vyrobené z pohlednic – lze zakoupit více pohlednic stejného typu, jednu ponechat jako předlohu a další rozstříhat a poté skládat od polovin, čtvrtin, postupně počet částí zvyšovat
- skládání puzzlí z několika částí
- skládání obrázků z kostek – je vhodné začínat skládkou ze čtyř až šesti kostek

Zrakovou paměť rozvíjíme každodenními činnostmi. Povídáme si s dítětem o tom, co vidělo, zaměřujeme pozornost na určité prvky a jevy, spolupodílíme se na rozvoji záměrné paměti.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj zrakové paměti ve věku tři až čtyři roky:

- povídání si, co dítě vidělo na výletě, v zoo apod.
- povídání si, co dítě vidělo na obrázku

- vybavování si předmětů, které jsme použili při stolování, při hře, při cestě na výlet apod.; tyto všechny činnosti úzce souvisí i s rozvojem řeči
- pexeso – s menšími dětmi volíme menší počet dvojic (zpočátku to může být čtyři až šest dvojic). Hrát pexeso však můžeme až tehdy, jestliže si dítě uvědomuje, které obrázky jsou shodné, je schopno stejné dvojice přiřadit k sobě.

V tomto věku nezařazujeme zaměřená cvičení k rozvoji **očních pohybů**, vedeme dítě k vytváření správných návyků při běžných činnostech. Při listování knihou listujeme odpředu dozadu, sled obrázků pozorujeme zleva doprava. Pokud řadíme obrázky a pojmenováváme je, vždy tak činíme zleva doprava. Učíme tak dítě pozorovat obrázky ve směru, který bude později potřebovat při čtení a psaní.

Vnímání prostoru

Pro vnímání prostoru, určení směru, odhad vzdálenosti je pro dítě velice **důležitý pohyb**. Ať již je to pohyb při spontánních hrách, tak i společné vycházky, výlety. Důležité je dítěti pojmenovávat, co okolo sebe vidí, upozorňovat na objekty, povídat si, kudy jsme šli, co jsme viděli. Zároveň tak můžeme vést dítě k uvědomování si posloupnosti, řazení jednotlivých objektů.

K prostorové představivosti významnou měrou pomáhají různé skládanky, stavebnice, kostky. Dítě se snaží stavět podle předlohy, objekt prostorově napodobit. Pro tří- až čtyřleté děti nejsou vhodné tištěné předlohy, ale dokáží postavit jednoduchou stavbu podle vzoru sestaveného dospělým, napodobit postup, dále uplatnit vlastní kreativitu.

V tomto období se budují pojmy vyznačující prostorové uspořádání. Nejdříve jsou to pojmy nahore, dole, nízko, vysoko, níže, výše, předložkové vazby – na, do, v; okolo čtvrtého roku pojmy vpředu, vzadu. Zpočátku je to jejich pasivní znalost, kdy pojmu dítě rozumí, dokáže vykonat požadovanou činnost, např. dát hrneček do police nahoru, ukázat, který objekt je dole (nejdříve ve skutečnosti, posléze i na obrázku). Později pojmenovat, zda se objekt nachází nahore nebo dole, začíná pojmy zařazovat do aktivního slovníku.

Vhodné činnosti zaměřené na vnímání prostoru ve věku 3 až 4 roky:

- výlety, vycházky, povídání si, kudy jsme šli, co jsme cestou viděli
- práce se stavebnicemi, kostkami – pokud dítě tyto činnosti nevyhledává, pracovat více s pomocí dospělého, napomoci dítěti zažít pocit úspěchu
- orientace na vlastním těle, pojmy nahore, dole – např. nahore máme hlavu, oči, ústa, krk; dole nohy...
- vyhledávání objektů v místnosti, v přírodě, které jsou nahore a které dole, s dítětem si povídáme, co vidíme nahore, co dole; později přidáme pojem níže, výše
- vyhledávání objektů v obrázcích – které jsou nahore a které dole, s dítětem si povídáme, co vidíme nahore, co dole
- umísťování objektů, obrázků nahoru, dolů (např. umísťování předmětů do polic, vlepování vhodných samolepek do obrázků – co patří nahoru, co dolů). Obdobně postupujeme při budování předložkových vazeb – na, do, v. („Polož knihu na polici. Dej svetr do skříně. Medvídek je v tašce.“)
- v obdobných hrách přidáváme pojmy níže, výše
- pokud dítě rozumí předchozím pojmům, dokáže předmět podle pojmenování samo správně umístit, pojmy se začínají objevovat v aktivním slovníku, přidáváme pojmy vpředu, vzadu – nejprve ve spojitosti s vlastním tělem, později v prostoru

Vnímání času

Vnímat čas, vytvářet si představu o plynutí času napomáháme dítěti především **dodržováním každodenních algoritmů**, kdy poznává, že každá činnost má svůj čas a své místo. Že ráno vstane, obléká se, snídá, čistí si zuby, odchází do školky nebo následuje hra doma. Pravidelný rytmus umožňuje vytvářet si strukturu dne, poskytuje mu bezpečí. Zároveň je vhodné připojovat pojmenovávání

části dne, týdne, ročního období. Mnoho takového pojmenování činíme spontánně, např.: „Vstávej, je ráno. Už je večer, jdeme spát.“ U těchto činností bychom mohli předpokládat, že dítě ví, že je večer. Přesto pojmenovávání má velký význam. Zařazuje pojmy do pasivního slovníku, postupně je dítě začíná používat aktivně. Obdobně postupujeme i v pojmenovávání časových úseků, u nichž dítě nemá představu, za jak dlouho se uskuteční: „K babičce půjdeme až v neděli, v zimě pojedeme na hory...“ Dítě se **setkává se členěním času**, jehož pomocí si postupně vytváří **představu o jeho plynutí**. I záměrně vedené činnosti v pozdějším věku zaměřené na rozvoj vnímání času (jako např. přiřazování charakteristických činností pro úsek dne, týdne, roku) mají velký podíl na vytváření představy trvání časových úseků.

Vnímání časového sledu vytváříme pozorováním a pojmenováváním dějů a činností. Povídky si, co se stalo dříve, co později, co musíme udělat prvně a co posléze. Využíváme vycházek k pozorování přírody, všímání si přírodních dějů. O časových vztazích si povídky nad obrázkovými knihami; necháme dítě zapojit se a pozorovat práci v domácnosti, kde většina činností má svou posloupnost; pojmenováváme postupy a řazení jednotlivých kroků při sebeobsluze.

Vhodné činnosti zaměřené na vnímání časového sledu ve věku 3 až 4 roky:

- vytváření a dodržování každodenních algoritmů, jejich pojmenovávání
- pojmenovávání každodenních činností, např.: „Nejdříve oblečeme punčocháče, potom kalhoty. Oškrábeme brambory, potom je dáme vařit.“
- pozorování zvířat – mládě a jeho rodiče, pojmenovávání: „Nejdříve se narodilo malé štěně, vyrostl z něho pes,“ apod.
- pozorování rostlin: „Nejdříve bylo poupě, rozkvétl květ,“ apod.
- povídání a sledování časového sledu nad obrázkovými knihami

Řeč

Dítě mezi třetím a čtvrtým rokem by mělo mluvit **ve větách a souvětích**. Postupně by mělo **do řeči začleňovat většinu slovních druhů, skloňovat, časovat**. Jednoznačně již **upřednostňuje verbální formu komunikace** a posiluje se tzv. **regulační funkce řeči** (dítě slovně usměrňuje sociální interakce, pomocí řeči dosahuje cíle). V tomto období obvykle dítě jeví **zájem o prohlížení** knížek, poslouchání příběhů, **jednoduše popíše, co vidí** na obrázku, dokáže **reprodukovat jednoduchou říkanku**. Chápe pojmy „já, moje“ a **jednoduché protiklady**. V tomto věku považujeme neobratnosti v tvarosloví a větosloví, rovněž pak ve výslovnosti, za fyziologické.

Kolem roku a půl až dvou let se dítě nachází v tzv. prvním věku otázek „Kdo je to?“ a „Co je to?“ Mezi třetím a čtvrtým rokem se dostává do tzv. **druhého věku otázek „Proč?“ „Kdy?“** Vypytávání je projevem zvědavosti, hledáním souvislostí. Obecně je pro rozvoj řeči a myšlení důležité dítěti na jeho otázky trpělivě odpovídat, a to zřetelně, v přiměřeném tempu a úměrně jeho úrovni (v kratších, ale celých větách). Stejně významné je i to, abychom se dítěte my sami vyptávali, k řeči ho motivovali. Abychom si našli čas v klidu si popovídat o tom, co vidělo, co zažilo, četli mu pohádky, příběhy a vyprávěli si o nich. Je třeba si uvědomit, že **dospělý je pro malé dítě zdrojem porozumění řeči, aktivní slovní zásoby, informací a modelem komunikace**. Tím, jak se k dítěti chováme, jak s ním komunikujeme, vytváříme vzor („jak se to dělá“). Někteří rodiče si stěžují, že je dítě neposlouchá, nepodívá se na ně, když mu něco říkají. Oni sami však leckdy neodpovídají na iniciativy dítěte nebo jen částečně (nevěnují mu pozornost, neotočí se k němu, nenaváží oční kontakt, odpovídají nedbale, netrpělivě, úsečně). Dítě se od nás učí věnování pozornosti, tvoření dialogu (střídání role mluvícího a naslouchajícího, respektování, že nyní mluví ten druhý, navazování na téma, udržování a rozvíjení hovoru, odezírání neverbálních prvků komunikace).

Pro podporu vývoje řeči jsou důležité následující oblasti, přístupy a metody:

- rozvoj všech kvalit vnímání
- rozvoj motoriky (jemné, hrubé, grafomotoriky, vizuomotoriky, motoriky mluvidel)
- názornost
- vytváření situací podněcujících mluvení
- opakování

- pojmenování
- metoda korekční zpětné vazby
- metoda rozšířené imitace – imitace s expanzí
- metoda alternativních otázek
- metoda doplňování vět

Rozvoj všech kvalit vnímání - jak jsme již zmínili, pro rozvoj řeči má nezastupitelný význam smyslové vnímání, zejména zrakové a sluchové. Proto je třeba dítěti poskytovat dostatek podnětů z těchto oblastí. Náměty viz zrakové a sluchové vnímání. Vhodné jsou rovněž různé psychomotorické hry.

Rozvoj motoriky - jemná, hrubá motorika úzce souvisí s motorikou mluvidel. Na tuto propojenost a podmíněnost již bylo také poukázáno. Pokud má dítě pozvolnější vývoj řeči, je třeba věnovat pozornost **zvyšování tělesné obratnosti**, umožnit mu dostatek pohybu, chodit s ním do cvičení, plavání apod. Ke **zlepšování jemné motoriky, vizuomotoriky**, přispívá manipulace s drobnějšími předměty, nástroji, rukodělné činnosti, výtvarné činnosti, úkony spojené se sebeobsluhou a s pomocí v domácnosti. Další náměty viz motorika, grafomotorika, vizuomotorika. K ovládnutí mluvidel a rozvoji jejich obratnosti napomáhají jednoduchá cvičení, která je třeba u takto malých dětí navozovat hravou formou (tzv. **gymnastika mluvidel, nácvik dýchání**):

- **procvičování pohyblivosti jazyka** (vysouvání a zasouvání jazyka, olizování horního a dolního rtu, olizování tvrdého patra zezadu dopředu a ze strany na stranu, pohyb jazykem nahoru k nosu, dolů k bradě, pohybování vypláznutým jazykem jako kyvadlem hodin od jednoho koutku ke druhému, pohybování jazyka při zavřených ústech zleva doprava až naráží do tváří, napodobování čertíka – blbl, koníčka – mlaskání o horní patro, „otiskování“ jazyka do horního patra, olizování rtů kolem dokola)
- **procvičování pohyblivosti rtů** (pusinka – špulení rtů, kapr – tvarování rtů do kroužku, rty se lehce dotýkají a oddalují, vtažení rtů dovnitř, brnkání prstem o dolní ret, pískání – napodobování pískání, špulení, kuřátko – napodobování pípání, kašpárek – široký úsměv, aby bylo vidět stisknuté zuby, střídání širokého úsměvu a špulení, frkání – rozkmitání rtů výdechem proudem)
- **procvičování pohyblivosti čelistí** (bezhlase otevírání úst, široké otevírání a zavírání pusy nejdříve bez hlasu, potom s hlasem, přežvykávání – kroužení čelistí, předsazení dolní čelisti, předsazení horní čelisti)
- **nácvik dýchání** (procvičování hlubokého nádechu nosem bez zvedání ramen – voníme ke květině, cvičení pomalého výdechu – nafukovací balonek se vypouští ssssss, uspávání kytičky – pomalu a jemně vydechujeme, hraní s dechem – procvičování pomalého nádechu a výdechu, procvičování rychlého nádechu a výdechu, procvičování pomalého a přerušovaného výdechu, procvičování pomalého nádechu a pomalého výdechu přerušovaného dlaní nebo prsty, cvičení a usměrňování výdechového proudu – foukání na zmrzlé ruce, do horké polévky, do chomáčku vaty, do papírku na stole, do pingpongového míčku)
- **napodobování zvuků** (had, husa – syčení ssss, zuby jsou lehce stisknuté, včela – zzzz, široký úsměv, cvrček – tttt, potíchu, jazyk za horními řezáky, široký úsměv, kočička – čičičiči, zuby lehce u sebe, špulíme rty)

Názornost - pro malé dítě je důležité bezprostřední spojení toho, co vnímá se slovem. Pojmy si může utvořit jen tehdy, když ví, co se určitým slovem míní. Proto je nezbytné, aby mělo možnost pojmenovanou věc bezprostředně vidět, slyšet, ohmatat, cítit, vyzkoušet si ji (experimentovat s ní). To mu umožňuje srovnávání, hledání podobností a rozdílů, získávání zkušeností a představ o věcech a jevech, které ho obklopují. Názornost zahrnuje také obrázky, není tedy náhodné, že při logopedické péči se s nimi hodně pracuje. Názornost navíc zvyšuje zájem dítěte, jeho motivaci.

Vytváření situací podněcujících k mluvení - je to již zmíněné povídání si s dítětem, projevování zájmu o to, co dělalo, vidělo, zažilo, kde bylo. Otázky je třeba klást jednoduše, na věku přiměřené úrovni, aby dítě pochopilo, na co se ptáme a mohlo odpovědět. V případě menší slovní zásoby je třeba ptát se tak, aby mohlo odpovědět i neverbálně (a i takovou odpověď ocenit).

Opakování - pro dítě není vždy snadné vyjádřit co chce, proč to chce, co dělá, proč to dělá. Potřebuje k odpovědi více času. Někdy je zase obtížné porozumět tomu, co nám sděluje. Ve snaze dítě pochopit, se potom začneme vyptávat, ale příliš mnoho otázek je může zmást (obzvláště takové dítě, které ještě neumí dostatečně mluvit). Ubezpečíme je, že mu rozumíme, budeme-li opakovat to, čemu jsme již porozuměli. (Příklad: „Vy jste dnes malovali?“ „Ano.“ „A co jsi nakreslil?“ „Sona.“ „Aha sona, a kde je ten son?“ Dítě ukazuje obrázek. „Hm, to je tedy son. A co dělá ten son?“ „Papá.“ „Papá, to má asi velký hlad.“ „Ano.“) Opakováním dítě ubezpečíme o pochopení, dodáme mu odvalu a motivaci k další konverzaci, zároveň také zpomalujeme tempo. Děti totiž potřebují více času na zpracování a předání informace než dospělí. Proto je důležité, aby tempo komunikace bylo pomalejší. Opakování nejprve přijaté a potom vyslané informace zpomaluje výměnu, dává dítěti čas na pochopení a zformulování odpovědi.

Pojmenování - pojmenování se týká toho, co vnímáme, děláme, cítíme, myslíme. Jednoduše slovně vyjadřujeme, popisujeme aktuální dění, naše jednání, naše pocity. Jednoduše komentujeme, co dítě vidí, slyší, dělá, pravděpodobně cítí či myslí. Pojmenování je mimořádně důležité pro rozvoj řeči, navázání kontaktu, komunikace a navození spolupráce obecně, a o to více u dětí s opožděným vývojem řeči (které se nedokáží vyjádřit) či mutismem (které nejsou schopné v dané situaci překonat zábrany v komunikaci).

Metoda korekční zpětné vazby - zopakujeme to, co řeklo dítě, ale ve správné formě. Uchráníme ho tak napomínání, ale zároveň mu dáváme správnou podobu sdělení (co do obsahu, tak i výslovnosti). U dítěte, které špatně mluví, totiž časté opravování či napomínání může vést k rezignaci nebo k negativismu.

Metoda rozšířené imitace – imitace s expanzí - zopakujeme po dítěti jeho výpověď a ještě ji o něco rozšíříme (přidáme slovo, informaci).

(Příklad: Dítě ukazuje na auto a komentuje: „Auto.“ Rodič opakuje: „Ano, to je auto. A je to červené auto.“ Dítě opakuje: „Červené.“ Dospělý pokračuje: „Ano červené. A tvoje tričko je také červené.“)

Metoda alternativních otázek - tato metoda podněcuje ke slovnímu vyjádření a k přemýšlení (volbě). „Je to... nebo...?“

Metoda doplňování vět či příběhů - hravou formou motivujeme dítě, aby dokončilo větu, kterou začneme. Jinou možností je doplňování známého příběhu (začneme vyprávět a dítě doplňuje či přímo pokračuje).

Sluchové vnímání a paměť

Pro rozvoj sluchového vnímání je po třetím roce nejdůležitější časté povídání s dospělým, naslouchání pohádek, zpívání, rytmizování, říkadla, básničky, můžeme zkoušet si společně říkat rozpočítadla. Důležité je vytvářet prostředí nepřesycené sluchovými podněty. Vystříhat se zvukových kulís, např. televize. Se zvýšenou hladinou hluku se většina dětí setkává denně – ruch ulice, ale i hlučnost v mateřské škole apod. Pokud chceme dítě učit naslouchání, musíme mu vytvářet podmínky. Je vhodné pravidelné čtení pohádek a příběhů před spaním, přes den si udělat čas na prohlížení a povídání si u obrázkových knížek, čímž zároveň rozvíjíme řeč. Předčítání dítěti nenahradí reprodukované pohádky ani videozáznamy. U videozáznamů dítě často nenaslouchá, přijímá informace pouze obrazem. Audionahrávky pohádek nejsou pro tuto věkovou kategorii vhodné, rozhodně nenahradí společně strávený čas s dospělým – nejenže se ztrácí emocionální a sociální aspekt, ale nahraný záznam se nepřizpůsobí potřebám dítěte (rychlostí, potřebou dovsvětlit slova, děj).

Kromě naslouchání pohádek můžeme s dítětem „naslouchat tichu“, sledovat, zda slyšíme ticho nebo různé zvuky. Dítě zjišťuje, že jen velice málo kdy je okolí tiché. Zpravidla jsou slyšet zvuky (v dále jedoucí auto, tikot hodin, šumící topení, lidské hlasy, v lese šumění větru, zpěv ptáků...). Toto naslouchání je vhodné zkoušet v různém prostředí: doma, v lese, na ulici. Zároveň je užitečné si říkat, odkud zvuk přichází, co je jeho zdrojem. Touto hrou rozvíjíme naslouchání, odlišení figury a pozadí, diferenciaci, koncentraci pozornosti.

Vhodné činnosti zaměřené na rozvoj sluchového vnímání ve věku 3 až 4 roky:

- naslouchání pohádek a příběhů
- lokalizace zvuků – zkusit ukázat, odkud zvuk přicházel
- poznávání zvuků – z domácnosti, z přírody, z ulice...
- poznávání záměrně vydávaných zvuků – zvonek, přelévání vody, mačkání papíru...
- naslouchání ticha – viz popis výše
- poznávání písní podle melodie
- zpívání s dítětem, učení se básniček, říkadel, rytimizování
- rozpočítadla – zkusíme ve spolupráci s dospělým
- roztleskávání slov na slabiky, bez uvádění počtu slabik – zkusíme ve spolupráci s dospělým až ke čtvrtému roku, vytleskáváním, vydupáváním můžeme doprovázet říkanky, rozpočítadla
- nechat předat krátký vzkaz

Základní matematické představy

Na vytváření matematických představ se podílí mnoho dílčích schopností a dovedností z oblasti motoriky, zrakového a sluchového vnímání, vnímání času a prostoru, řeči. Náměty k rozvoji těchto oblastí již byly uvedeny v předchozích kapitolách. Níže uváděné činnosti je doplňují, navazují na předchozí.

U dítěte mezi třetím a čtvrtým rokem je nejdůležitější pro vytváření předčíselných představ dostatek **manipulativních činností** spojených s verbálními podněty. Při hrách budujeme **pojmy**, které vedou k porovnávání, srovnávání a posléze vytvoření představy množství. Nejprve jsou to pro dítě nejjednodušší pojmy: malý, velký; málo, hodně; všechny. Zpravidla následují pojmy: krátký, dlouhý; úzký, široký; nízký, vysoký; prázdný, plný; lehký, těžký; stejně; menší, větší; kratší, delší; nižší, vyšší. Na konci období některé děti pasivně zvládají pojmy: méně, více; některé, žádné.

Nejlépe se znalost výše uváděných pojmů vytváří jejich používáním při hrách a každodenních činnostech: „Ty jsi sem dal velkou kostku, přiložíme malou kostku, navlékneme malé korálky, uklidíme všechny hračky, na cestu si vyber jenom některá autíčka...“

Pojem stejně pomáháme dítěti budovat párovým přiřazováním. Můžeme např. dát hrnečky na stůl a dítě vyzvat, aby dalo na stůl stejně talířků; uděláme řadu kostek, dítě má za úkol dát stejně kostek do druhé řady apod. Obdobně budujeme pojem méně, více.

Z prostorové orientace neopomíjíme pojmy nahoře, dole, níže, výše, přidáváme pojmy vpředu, vzadu.

Vedeme dítě k uvědomování si společných charakteristik předmětů, **třídění** na předměty, které mají danou vlastnost, a na ty, které ji nemají. Nyní volíme zejména třídění podle barvy, postupně můžeme přidávat třídění podle velikosti. Dále třídíme podle vlastnosti, která je pro dítě zajímavá, přitažlivá nebo vytváříme účelové soubory (např. co si vezmeme na cestu). Třídíme zatím podle jednoho kritéria. Z námětů pro třídění:

- hračky – podle místa určení (hračky na písek, do vody, na procházku, na doma, do postýlky...); podle místa uložení v pokoji; podle uživatelů (hračky pro děvčata a chlapce, hračky jednotlivých majitelů) apod.
- korálky, díly stavebnice, kostky – podle barvy, velikosti
- nádobí – podle druhu (sklenice, hrnečky), podle velikosti (malé, velké talíře)
- obrázky – podle druhu – nábytek, hračky, oblečení...
- přibory – podle druhu, podle místa uložení
- oblečení – podle barvy, majitele, doby nebo místa použití, uložení
- těstoviny – podle druhu, velikosti
- nákup – podle uložení potravin, druhů potravin v domácnosti
- každodenní potřeby – třídění podle materiálů, způsobu použití

Začínáme podporovat porovnávání a řazení tří předmětů podle velikosti, pojmenováváme nejmenší, největší prvek.

S číselnou řadou dítě seznamujeme pomocí říkanek (Jedna, dvě, Honza jde...; Jedna, dvě, tři, čtyři, pět, cos to, Janku, cos to sněd...). Ve třech letech by dítě mělo odlišit jeden a dva předměty. Zpravidla správně splní pokyn typu: „Podej mi dvě lžičky, dva rohlíky...“ Postupně přidáváme třetí prvek. Dítěti můžeme množství spontánně pojmenovávat („Půjdeme až k támhle těm třem stromům... Nesu ti tři knedlíky...“) i předměty počítat. Při počítání dbáme, aby každý prvek počítalo pouze jednou, žádný nevynechalo. Postup můžeme podporovat ukazováním na každý počítaný předmět. K upevnění představy množství vytváříme skupiny s daným počtem prvků.

Z geometrických tvarů dítě pozná kruh, začíná poznávat a osvojovat si pojem čtverec.